

Humanismi nyky-yhteiskunnan haasteissa

puheenvuoro

Tuuli Lähdesmäki

**Puhe Suomalaisen Tiedeakatemia
humanistipalkinnon jakotilaisuudessa
Säätytalolla Helsingissä 10.9.2017**

Kiitos tästä yllättävästä huomiosta tutkimustani kohtaan. Olen äärimmäisen otettu siitä, että Suomalainen Tiedeakatemia on päättänyt muistaa minua tällä humanistipalkinnolla. Ylipäänsä olen ilahtunut siitä, että Suomalainen Tiedeakatemia tukee ja antaa tunnustusta humanistiselle tutkimukselle Suomessa sekä tämän palkinnon, Eino Juttikala historiapalkinnon että tietenkin myös lukuisten apurahojen muodossa.

Pohdin tässä puheessani omaa tutkijaidentiteettiäni humanistina ja humanistisen tutkimuksen merkitystä nyky-yhteiskunnan haasteissa.

Se tieteenala, jota aloin opiskella Jyvä-

kylän yliopistossa vuonna 1995, oli hyvin erilainen kuin se ala, jonka parissa työskentelen nykyisin. Taidehistorian tieteenalan painopisteet, näkökulmat ja debattien aiheet ovat vuosien aikana muuttuneet. Olisi toki kummallista ja huolestuttavaakin, jos mikään alassa ei olisi muuttunut reilussa 20 vuodessa. Itselleni nämä muutokset kertovat siitä, miten ylipäänsä humanismi ja humanistinen tutkimus ovat joustavia ja ketteriä aloja, jotka reagoivat yhteiskunnan ja kulttuurin muutoksiin – ja parhaassa tapauksessa tuottavat näitä muutoksia; muutoksia oikeudenmukaisempaan, tasa-arvoisempaan, avoimempaan, vuorovaikutteisempaan ja muunlaiset näkökulmat ja erilaisuudet huomioivaan yhteiskuntaan. Humanistinen tutkimus voi nostaa aktiivisesti esiin aiheita, joista olisi syytä yhteiskunnassa keskustella ja joihin tarvitaan muutosta.

Eräs ehkä kaikkein selkeimmistä huma-

nistisen tutkimuksen muutoksista oman urani aikana liittyy tieteenalojen välisen dialogin lisääntymiseen ja jopa paikoin niiden rajojen häviämiseen. Sellaiset kädenojennukset toisten tieteenalojen suuntaan, jotka vaikkapa kaksikymmentä vuotta sitten näyttäytyivät taidehistoriassa innovatiivisina, ovat nykyisin tutkimuksen arkea. Tosin yliopistojen perinteiset ja usein aika kankeatkin hallintorakenteet tehokkaasti ehkäisevät tieteenalojen rajojen häviämistä.

Monitieteisyyden ja tieteidenvälisyyden lisääntymiseen on toki vaikutettu ja vaikutetaan myös tiedepoliittisen ohjailun kautta. Monet tutkimusrahoittajat, kuten vaikkapa Suomen Akatemia, ovat jo pitkään kannustaneet tutkimusrahoituksen hakemista monitieteiseen tai tieteidenväliseen tutkimukseen. Myös yliopistojen nykyinen ansaintalogiikka vaikuttaa epäsuorasti monitieteisyyttä ja tieteidenvälisyyttä tukevasti – ainakin humanis-



tisella alalla. Yliopistojen ansaintalogiikassa laitosten perusrahoitukseen vaikuttaa muun muassa se, minkä tasoista julkaisutoimintaa laitoksella harjoitetaan lehtien ja tiedekustantajien Julkaisufoorumi-luokituksen mukaisesti. Me humanistit tiedämme, että luokiteltujen lehtien ja kustantajien määrissä olemme altavastaajia esimerkiksi yhteiskuntatieteisiin, saatikka luonnontieteisiin ja tekniisiin aloihin, verrattuna. Eräät alat, kuten vaikkapa taidehistoria, ovat näissä luokittelussa heikoilla muun muassa siksi, että alalla on perinteisesti arvostettu suomenkielisiä monografioita. Yliopistojen ansaintalogiikka ja Julkaisufoorumin realiteetit ohjaavat monia meistä humanisteista, ainakin itseni, julkaisemaan yhteiskuntatieteellisissä tai monitieteisissä yhteiskuntatieteellisesti painottuneissa lehdissä. Tällöin julkaisujen sisällötkin muokkautuvat väistämättä monitieteisiksi, joissa humanistinen tutkimus on dialogissa yhteiskuntatieteellisten teorioiden, käsitteiden ja tutkimustulosten kanssa.

Toivoisin, että tieteidenvälisyys ja tieteenalojen dialogi olisi aidosti kahdensuuntaista – eikä siten vain humanismin avautumista muiden tieteenalojen suuntaan. Toki tiedemaailma sisältää myös tällaista aitoa

kahdensuuntaisuutta. Ilahdun niistä lukuisista tutkimuksista, joissa muut kuin humanistit ovat kiinnostuneita vaikkapa taiteen, kulttuurin ja kielen merkityksistä. Yhtenä esimerkkinä tällaisesta tutkimuksesta mainittakoon minun ja kollegani Kristóf Fenyvešin toimittama tämän kuun lopussa ilmestynyt kirja: *Aesthetics of Interdisciplinarity: Art and Mathematics* (<http://www.springer.com/us/book/9783319572574>), jossa olemme saattaneet yhteen matemaatikkoja, fyysikkoja, taiteen tutkijoita ja taiteilijoita keskustelemaan näiden alojen rajapinnoista.

Opetan vuosittain omalla kotilaitoksellani, eli Jyväskylän yliopiston musiikin, taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella, tutkimusentekokurssia. Yritän korostaa opiskelijoilleni sitä, että tärkeintä tutkimuksen tekemisessä on löytää ne kysymykset, jotka kiperästi kaipaavat vastauksia ja joihin vastaaminen on tärkeää. Vasta näiden kysymysten löytymisen jälkeen on aiheellista miettiä, minkä alan tai alojen piiriin kysymys paikantuu, sillä tämä paikantuminen määrittelee mahdollisia tulokulmia löydettyyn kysymykseen ja kertoo tutkijalle, onko hänellä itsellään kompetenssia lähteä vastaamaan siihen.

Oma tutkijaidentiteettini ei paikannu – ainakaan mitenkään selvärajaisesti – minkään tietyn tieteenalan piiriin. Usein konferensseissa tai muissa tutkijatapaamisissa esitelen itseni kertomalla, että minulla on tohtorintutkinto taidehistoriasta, mutta en ole perinteisessä mielessä taidehistorioitsija, ja että minulla on tohtorintutkinto myös sosiologiasta, mutta en oikeastaan ole sosiologikaan. Usein kerron, että teen kulttuurintutkimuksellista tutkimusta, jossa on vahva kulttuuripolitiikan tutkimuksen orientaatio, mutta joka joustaa monen muunkin tieteenalan suuntaan aina tarvittaessa. Itse asiassa tällainen paikantumattomuus suhteessa perinteisiin tieteenaloihin tai niihin paikantumisen vaikeus tuntuu olevan nykyisin täysin normaalia. Perinteisten tieteenalojen sijaan, monet tutkijat paikantavat tutkimuksensa ja tekemisensä tiettyihin sisällöllisiin asiantuntijuuksiin tai hahmottavat tutkijaidentiteettinsä moniasiantuntijuutena: olemme asiantuntijoita erilaisissa temaattisissa sisällöissä ja kysymyksissä.

Minunkin on helppo paikantaa itseni kulttuuristen identiteettien, kulttuurisen muistin ja kulttuuriperinnön asiantuntijaksi. Viimeisimmässä hankkeissani olen tutkinut näitä



teemoja Euroopan unionin kulttuuriohjelmien ja kulttuuripolitiikan kehyksessä. Euroopan unionin viime vuosikymmeninä, ja erityisesti aivan viime vuosina, vahvistunut kiinnostus kulttuuriperintöön ja yhteiseen eurooppalaiseen kertomukseen on osa unionin integraatiopyrkimyksiä ja erityisesti osa Euroopan integraation niin sanottua kolmatta aaltoa. Sillä tarkoitetaan kulttuurista integraatiota, jonka tavoitteena on tuottaa ja vahvistaa ajatusta eurooppalaisten jakamasta yhteisestä kulttuurialueesta, perinnöstä, muistista, menneisyydestä, arvoista ja niiden pohjalta rakentuvasta eurooppalaisesta identiteetistä. Konkreettisina työkaluina näissä pyrkimyksissä toimivat unionin kulttuuriohjelmat ja -hankkeet, ja erityisesti viime vuosien aikana käynnistetyt kulttuuriperintöhankkeet. Näissä hankkeissa Euroopan unioni jäsentyy uudenaikaisena kulttuuriperintökehittäjän toimijana. Kulttuuriperintö on Euroopan unionissa mitä ajankohtaisin teema: Euroopan komissio on nimittäin nimennyt vuoden 2018 kulttuuriperinnön eurooppalaiseksi teemavuodeksi.

Euroopan unionin pyrkimys vahvistaa ja vaalia eurooppalaista kulttuuriperintöä, eurooppalaista kertomusta ja identiteettiä on

tietenkin hyvin poliittinen projekti. Projektilla on omat haasteensa ja ongelmansa: mitä on eurooppalainen kulttuuriperintö, jonka eurooppalaiset jakavat; mitä on se kulttuuriperintö, joka voisi toimia eurooppalaisen identiteetin perustana Euroopassa, joka on erilaisten globaalien kulttuurivirtausten ja vapaaehtoisen ja pakotetun muuttoliikkeen myötä yhä monimuotoisempi. Projektin haaste ja samalla yksi sen motiiveista ovat Euroopassa voimistuneet äärioikeistolaiset, populistiset ja kansallismieliset liikkeet, jotka pyrkivät säilyttämään – ja samalla tuottamaan – kansallisten kulttuurien rajoja ja vastustamaan kulttuurien niin sanottua kreolisoitumista. Samalla eurooppalainen perintö ja identiteetti taipuvat näiden liikkeiden retoriikassa nativistiseksi eronteon ja rajojen vetämisen työkaluksi suhteessa Euroopan ulkopuolisiin kulttuureihin ja ei-eurooppalaisiin.

Kulttuuriperinnössä ei ole kyse mistään automaattisesti tai objektiivisesti olemassa olevista asioista tai esineistä. Kulttuuriperinnössä on kyse kertomusten tuottamisesta sekä menneisyyden että nykyisyyden merkityksellistämistä tietyllä tavalla – kyse on siis prosesseista. Kulttuuriperinnöllä voidaan

helposti sekä vahvistaa yhteisöllisyyden ja yhteen kuulumisen myönteisiä tunteita, mutta myös tuottaa rajanvetoja, ulossulkea ja nostaa esiin yksipuolisia, syrjiviä ja poliittisesti latautuneita menneisyyden tulkintoja. Kulttuuriperintöön sisältyy siten samanaikaisesti monenlaisia mahdollisuuksia että haasteita Euroopan nykytodellisuudessa.

Tällaiseen ongelmakenttään pohjautuvat meneillään olevat tutkimushankkeeni, akatemiatutkijahankkeeni 'Politiikat, affektit ja toimijuus eurooppalaisen kulttuuriperinnön tuottamisessa' sekä Euroopan tiedeuvoston rahoittama Starting Grant -projektini EUROHERIT (www.jyu.fi/euroherit). Oma motivaationi Euroopan unionin kulttuuriperintöhankkeiden tutkimiseen kumpuaa näkemyksestäni siitä, että kulttuuri on politiikan läpäisemää ja politiikka on kulttuurista. Humanistinen asiantuntijuus on välttämätöntä kulttuuristen merkitysten ymmärtämisessä olipa kyse politiikan kulttuurisista kohteista tai politiikasta sinänsä.

Tutkimani Euroopan unionin kulttuuriperintöhankkeet ovat siis osa unionin harjoittamaa politiikkaa. Hankkeet toimivat unionin vastauksina niihin moniin nyky-Euroopan muutoksiin ja haasteisiin, joita poliittisessa



keskustelussa ja mediassa usein kutsutaan kriiseiksi. Yhteisen kertomuksen rakentaminen ja jaetun identiteetin vahvistaminen toimivat työkaluna unionin legitimaatiokriisin ja identiteettikriisin torjumisessa. Pakolaiskriisin kotouttamispaineisiin ja eurooppalaisten yhteiskuntien monimuotoistumisen haasteisiin unioni vastaa samalla työkalulla: se pyrkii vahvistamaan yhteistä eurooppalaista kertomusta ja identiteettiä, joiden pohjaksi tarjotaan yhteisten arvojen, kuten demokratian, rauhan, ihmisoikeuksien ja solidaarisuuden, jakamista. Unioni haluaakin sekä vanhojen että uusien eurooppalaisten jakavan tämän eurooppalaiseksi määritellyn arvopörrin. Kriittisenkin EU-tutkijan on mahdollista nähdä tämänkaltaisissa pyrkimyksissä aitoa yritystä vaikuttaa myönteisesti Euroopan tulevaisuuteen.

Näen tutkimuksessani erilaiset kriisit sekä konkreettisina, materiaalisina ilmiöinä, että diskursseina, joilla voidaan oikeuttaa poliittista toimintaa. Tämänkaltaisen lähestymistapa kuvaa yleisemminkin Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa harjoitettua kriisien tutkimusta. Jyväskylän yliopiston yksi kolmesta Suomen Akatemian kuluvana vuonna rahoittamasta

tutkimuksen profiloitumisalueesta kohdistuu juuri kriisitutkimukseen. Johdan kollegojeni professori Jari Ojalan ja professori Mika Ojankankaan kanssa profiloitihanketta nimeltään 'Crisis Redefined: Historical Continuity and Societal Change'. Lähtökohtamme tässä profiloitihankkeessa on se, että ilmiöstä tulee 'kriisejä' vasta kun ne määritellään sellaisiksi. Kriisien tutkimuksessa on siten kysymys vallan tutkimuksesta: milloin ja miksi tietyt ilmiöt tunnustetaan kriiseiksi; ketkä määrittävät ilmiöt kriiseiksi, ja kuka päättää, mitä kriisitilanteessa on tehtävä? Tutkimme myös, miten kriiseistä puhutaan ja millä tavoin tämä puhe tuottaa kriisitietoisuutta, jolla on edelleen poliittisia, taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia vaikutuksia.

Humanistisella tutkimuksella on tärkeä rooli kriisien tutkimuksessa etenkin kielen, kokemusten ja kulttuuristen merkitysten osalta. Kriisien tutkimuksessa taidehistorioitsija minussa nostaa päätään: Taide on keino ilmaista kokemuksia kriiseistä, joista voi olla vaikea puhua sanoin. Olin kevään 2017 tutkijavierailulla Euroopan yliopistoinstituutissa Firenzessä professori Luisa Passerinin vieraana. Hänen Euroopan tutkimusneuvoston rahoittamassa BABE-pro-

jektissa tutkijat työskentelevät Eurooppaan saapuneiden pakolaisten kanssa siten, että pakolaiset työstävät omaa, usein traumaattista pakoreittiään, piirtämällä sen vaiheet eli antamalla paolle ja sen kokemuksille visuaalisen muodon. Taide on myös tila, jossa kriiseistä ja niiden merkityksistä voidaan keskustella, neuvotella ja väitellä. Euroopan 'pakolaiskriisin' seurauksena useat taiteilijat, kuten Ai Weiwei, Banksy ja Anssi Pulkkinen, ovat työstäneet pakolaisuuden teemaa teoksissaan. Monet näistä teoksista ovat herättäneet julkista keskustelua ja debatteja 'pakolaiskriisistä' ja sen hoidosta – tai hoitamattomuudesta. Taiteilijat, kuten juuri Anssi Pulkkinen, ovat myös pyrkineet teoksillaan vaikuttamaan sekä niin sanottuun suureen yleisöön että päättäjiin kriisin ratkaisemiseksi. Pulkkinen teos *Street View (Reassembled)* koostuu pohjoissyrialaisessa kylässä asuneen nelihenkisen perheen kodin pommiteuista raunioista, jonka betoniset kappaleet on aseteltu rekan lavettiin. Teos oli nähtävillä Brysselissä kaupungin keskustassa kuluneena kesänä. Sittemmin teos on matkannut muun muassa Luxemburgiin ja Göteborgiin. Teos oli syyskuussa esillä myös Helsingissä Habitare-messuilla, jonka teemana oli tule-



vaisuuden koti.

Osallistuin elokuussa Helsingissä järjestettyyn Pohjoismaisen kulttuuripolitiikan konferenssiin. Yksi konferenssin pääpuhujista oli professori Marco Martinello, jonka mittava tieteellinen ura kohdistuu kulttuuripolitiikan, etnisyyden ja maahanmuuton tutkimiseen. Esitelmässään Martinello totesi olevansa yhä vakuuttuneempi siitä, että maahanmuuton ja inklusion haasteisiin voidaan vastata politiikkaa tehokkaammin taiteen ja kulttuurin keinoin. Näen myös itse taiteen ja kulttuurin tärkeänä tilana, en siis vain välineenä, keskustella nyky-yhteiskunnan monista haasteista ja vaikuttaa niihin.

Humanistisen tutkimuksen merkitys korostuu nyky-yhteiskunnassa, joka on erilaisten merkkien, kuvien ja multimodaalisten tarinoiden virtaa ja on sitä varmasti yhä enenevästi myös tulevaisuudessa. Me humanistit olemme merkitysten ymmärtämisen asiantuntijoita. Tarvitsemme humanistista asiantuntijuutta ja osaamista, jotta pystymme ymmärtämään merkityksiä syvällisesti, tarkastelemaan niitä kriittisesti ja tekemään nykytodellisuudesta perusteluja tulkintoja, joista on hyötyä niin yhteiskunnalle kuin yksilöille. Vaikuttaminen edellyttää kuitenkin rohkeutta ja aktiivisuutta

osallistua sekä julkiseen keskusteluun että monitieteiseen tieteelliseen keskusteluun. Tähän haluan rohkaista myös tänään kaikkia apurahojen saajia.

Tuuli Lähdesmäki, FT, YTT, on taidehistorian dosentti ja työskentelee akatemiatutkijana Jyväskylän yliopiston musiikin, taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella. Lähdesmäki johtaa Euroopan tiedeneuvoston rahoittamaa EUROHERIT hanketta (www.jyu.fi/euroherit) ja kuuluu Jyväskylän yliopiston CRISES-profilointihankkeen johtoryhmään.

